

РЕЛІГІЙНИЙ МІФ ПРО ЦАРИЦЮ САВСЬКУ: ЗМІСТ, СОЦІАЛЬНА ТА СВІТОГЛЯДНА СУТНІСТЬ

Лариса ПЕРЕВОЗНИК (м. Кіровоград)

У статті на основі релігійних, історико-філософських та наукових джерел здійснюється спроба виявлення об'єктивного змісту міфу про царицю Савську та дослідження стану відповідності релігійних вірувань того історичного періоду сучасним загальнонауковим уявленням про ранні форми релігійної свідомості й світогляду в цілому.

Ключові слова: міф, релігія, цариця Савська, Біблія, Коран.

In the article there is an attempt to disclose the objective content of the myth about the tsarina Savska and to study the condition of some religious beliefs of that historical period according to the modern, general science idea about the early forms of religious thinking as well as mentality based on the religious, historical, philosophical and scientific sources.

Key words: myth, religion, tsarina Savska, Bible, Koran.

Знання про сучасні, найбільш впливові світові релігії настільки органічно увійшли в наше життя, культуру, світогляд, що сучасники здебільшого сприймають такий стан речей як звичний, котрий панував завжди. Іноді випадкова медійна інформація про нецивілізовані народи, сучасну цивілізовану людину дивує. Ні про них, ні про їхні вірування науці часто нічого не відомо.

Різноманітна епізодична інформація сприяє посиленню суспільного інтересу до вивчення ранніх вірувань як у далекому минулому, так і в сучасному світі. На перший погляд, ранні релігійні вірування не мають нічого спільного із сучасними світовими релігіями, але вони, принаймні, хоч наштовхують наших сучасників на думку про надзвичайно багату палітру та розмаїття вірувань світу. Загадкова міфологічна постать цариці Савської завжди була, є і буде об'єктом пізнавального та науково-дослідного інтересу й мистецької фантазії.

Але особливого значення ці знання набувають для студентів вишів при вивченні курсу філософії, до складу якого входять три навчальні модулі з етики, естетики та релігієзнавства. Це важливо як з позиції формування наукового світогляду самих майбутніх фахівців, учителів середньої школи, так і можливостей їхнього впливу на формування світогляду учнів, майбутніх громадян незалежної України. Шлях до справжньої, а не декларованої свободи совісті, яким іде Україна, пробудив небачений інтерес суспільства й до релігії в цілому, і до вивчення та наукового осмислення не лише християнства, а й язичницьких вірувань, політеїзму, який передувє в історії розвитку суспільства монотеїзму.

У цілому історіографія має масштабний вигляд. Літературу та джерела можна поділити на три групи. По-перше, це археологічні дані, які описані здебільшого вченими Великої Британії та Канади. По-друге, історико-

філософські наукові джерела: праці англійських [1; 4; 8; 9; 16; 17], ізраїльських [4] та російських учених [5; 10; 13; 15]. Історико-філософська література сходиться на думці, що цариця Савська була представником ранніх доісламських цивілізацій Аравійського півострова. Це був період ранніх рабовласницьких держав з політеїстичним релігійним світоглядом, що являв собою синкретичну суміш різноманітних релігійних вірувань, культів, магії тощо. По-третє, це Біблія та Коран і міфологічні словники.

Серед історіографічних джерел, які всебічно висвітлюють це питання, слід відзначити фундаментальні праці Р. Байєра [1], А. Опаріна [3], Е. Церена [7]. Всебічна характеристика цариці Савській дається у Вікіпедії, довідковій електронній енциклопедії [7] та в Електронній Єврейській Енциклопедії [4].

Сучасна українська література з цього питання небагата на дослідження. Попри небачений інтерес до цієї проблеми, у літературі навіть не існує більш-менш повного опису змісту самого міфу чи справжньої історії цариці Савської. Тому почасти в Україні можна почути питання: “Цариця Савська... Що ви при неї знаєте?” Це невелике дослідження також здійснилося як запитання, на яке автор на той час не мала відповіді. Просте питання послугувало першопочатком, причиною і подальшим стимулом до дослідницького пошуку.

З допомогою аналізу історичних, філософських, релігійних джерел та посилань на археологічні знахідки автор ставить метою статті: охарактеризувати в загальних рисах саму історично-міфологічну картину міфу про царицю Савську, оскільки українські джерела поки що її не сформулювали – це по-перше, а по-друге: виявити соціальну та світоглядну сутність цього міфу та значення його в становленні монотеїзму.

У пропонованій статті автор намагається живому, суто людському інтересу до проблематики надати характеру дослідження й відкрити студентам можливість більш широко користуватися всесвітніми культурними надбаннями, серед яких і біблійна легенда та історична реальність – цариця Савська.

Єврейське “seba”, а в множині “sāba” означає “воїнство”, “сонм”, “чисельність”. У християнській традиції під “воїнством” розуміється сонце, місяць, зірки, Всесвіт, Космос.

Міф про царицю Савську бере початок у X ст. до н.е., з 1000 по 500 рр. до н.е. і вражає географічною масштабністю свого існування на трьох континентах: в Азії, Африці та Європі; етнонаціональною поширеністю в різноманітних джерелах: Біблії, Корані, грецьких книгах, єврейських та ефіопських збірниках та історичною живучістю і довголіттям: в історичній пам’яті народів Ефіопії та в сучасному Йємені на Аравійському півострові.

У двотомнику “Мифы народов мира” [2, с. 396] та “Мифологическом словаре” [11, с. 475] розміщена одна й та ж стаття “Савська цариця”

А.В. Щедровицького, яка дає пояснення про те, що легендарна цариця сабейської держави (Саби) жила в Південній Аравії. Згідно із старозавітними переказами, Савська цариця, коли до неї дійшли чутки про славу царя Соломона, прийшла до Єрусалима випробувати його загадками й дуже була здивована його мудрістю. “Цариця Савська, почувши про славу Соломона в ім’я Господа, прийшла випробувати його загадками” [3, 3 Цар. 10:2].

У ефіопських легендах держава Савської цариці постає чарівною державою, де пісок дорожчий за золото, ростуть дерева з Едемського саду, а люди не знають війни. Соломон на випадок відмови цариці Савської з’явитися до нього погрожує наслати на неї “царів з піхотою та колісницями”, маючи на увазі підвладних йому демонів, звірів та птахів.

Взагалі в Біблії Цариці Савській приділяється велика увага. Майже половина однієї з глав присвячена їй та її стосункам з царем Соломоном [3, 3 Цар. 10: 1-15]. В Біблії навіть підкреслюється, що Соломон виконував і давав їй все те, “чого вона бажала і що просила, зверх того, що подарував їй Цар Соломон, своїми руками” [3, 3 Цар. 10:14].

У Новому завіті цариця Савська називається “царицею південною” і протиставляється тим, хто не бажає зрозуміти мудрості Ісуса. Біблія про це говорить в Посланні від Матфея саме так [3, Матф. 12:42].

У мусульманських легендах ім’я цариці Савської – Білкіс, яке дуже поширене й сьогодні, через три тисячі років. В 27-ій сурі Корану говориться про царицю Сави (Саби).

В ефіопських переказах цар Соломон і цариця Савська – родоначальники тритисячолітньої династії імператорів Абісінії (Ефіопії). Це знаходить підтвердження в Біблії [3, Діян. 8:27].

Ця інформація стала головним путівником у будь-яких відомостях, котрі доповнюють образ, спосіб життя, управління своїми підданими царицею Савською та стан соціального й культурно-релігійного розвитку країни та суспільства, керованого нею.

Археологічні джерела, що мають характер офіційних, свою історію починають з 50-х років ХХ ст. і пов’язані, головним чином, з Великою Британією. Саме вони поклали початок спробам наукового тлумачення цього релігійного міфу.

Англієць У. Філіпс, за професією льотчик, що перебував на той час уже у відставці, зачитувався літературою про Схід і захопився, на перший погляд, абсурдною ідеєю пошуків реального існування цариці Савської. На свої особисті кошти він спорядив 1952 р. експедицію до Йємену, який завжди був досить закритою для іноземців країною. У. Філіпс розпочав археологічні розкопки міста-палацу цариці Савської поблизу сучасного міста, назва якого Махрам-Мехін. Коли експедиція звільнила від піску колони храму й стало зрозуміло, що з темноти віків проступає реальне життя, вожді арабських племен почали вести себе досить агресивно й

навіть погрожували вбити іноземця. Причини такої агресії можуть бути різними: через територію, на якій копала експедиція У. Філіпса, можливо, через релігійні причини, а можливо, і суто з меркатильних причин: раптом іноземець відшукає золото, різні коштовності й не поділиться з ними. Щоб там не було, але захоплення історією та живий інтерес до міфу про царицю Савську ледь не коштував У. Філіпсу життя. Йому вдалося втекти, з часом він захворів і помер у результаті серцевого нападу.

Але його рідна сестра М. Філіпс Хадсон, яка постійно чула захопливі розповіді брата про можливість підтвердження реального існування цариці Савської, лише через десятки років здійснила мрію свого брата. На різного роду переговори з Йеменом, який і сьогодні залишається практично закритим для європейців, було витрачено понад двадцять п'ять років.

Зовсім немолода жінка в пам'ять про любимого брата на свої власні кошти організувала солідну археологічну експедицію до Йемену під керівництвом професора з Канади У. Глазмана (м. Калгарі). Строк експедиції з незрозумілих причин йеменський уряд жорстко обмежив одним місяцем.

Обсяг розкопок займав велику територію: близько восьми футбольних полів. У результаті аналізу різних міфологічних та письмових джерел, здійсненого в підготовчий період експедиції і в результаті археологічних розкопок у такому ж агресивному оточенні, як і раніше, вченим вдалося об'єднати перекази й легенди з матеріальними фактами та встановити реальну картину, максимально наближену до історичної правди. Якою нам, людям кінця ХХ – початку ХХІ ст., вона постає?

Реконструкція стародавньої дійсності показує, що в Х ст. до н.е. на місці розкопок біля сучасного йеменського міста Махрам-Мехін існувала держава Маріб (Саба, Сава, Шіба), столицею якого було місто-палац Мехрен-Білкіст. Упродовж цілого століття Маріб був великим господарським і торговим центром на величезній території і дійовою оазою в пустелі.

Три тисячі років тому в Аравійській пустелі, яка втричі більша за Англію, у центрі величезної території існувала цивілізація, оаза життя, якою управляла жінка – надзвичайно красива, розумна й владолюбна – цариця Савська. Хоча станом на березень 2010 р. Вікіпедія вказує: "Історичне існування цариці не доведене" [7].

Останні дані американських учених показують, що на підставі аналізу ДНК представників різних народів світу в ретроспективі встановлене місце появи та ареал розповсюдження людей: південно-східна частина Африки. У районі мису Африканський Ріг на африканському материку та в районі мису Аден – на азіатському відстань морем сягає 25 – 30 км між берегами. Територія Аравійського півострова була освоєна людьми 150 – 180 тис. років тому. Існування однієї з найдавніших людських цивілізацій саме тут

має вигляд досить об'єктивний. Для порівняння: біблейський Вихід євреїв з Єгипту більшість учених датує XIII ст. до н.е.

В образі цариці Савської, можливо, уособлені всі жінки, що колись правили “піщаними”, на відміну від “річкових”, цивілізаціями Сходу.

Необхідно зауважити, що серед напівдиких арабських племен, які сьогодні населяють цю територію, – і глибоко старі, і зовсім юні діти, що пасуть кіз, – усі, без винятку, знають (хто більше, хто менше) про царицю Савську, яка тут колись правила, про пам'ятні місця, палаци, пов'язані з її іменем.

Один з переказів свідчить, що гарний юнак закохався в гарну багату дівчину, яка від цього палкого кохання народила дівчинку. Але правитель цієї країни віддав дівчинку на виховання в пустелю, цим самим вигнав її з міста й ізолював її від матері та багатого оточення.

Цю дівчинку з часом називають Білкіс (Білкіст) – дівчинкою, народженою від кохання двох людей і вихованої духами. А тим часом країною почав правити злий дух. Дівчинка, яка підросла, дізналася про це, непомітно проникла в місто й у палац, ножем в серце вбила злого духа. Саме з цього часу вона стала правити країною, ставши царицею, головною жрицею і практично богинею для жителів міста.

Дещо по-іншому видається походження Білкіс, про яке говорить арабський літописець Нашван ібн-Саїд, автор романтизованої генеалогії Савських царів під назвою “Хим'яратська книга царів” (XII ст.н.е.). Самому походженню Білкіс автор надає таємничості й чарівності. Нібито батько Білкіс, потомок царів Тобба, походить від Талаба (діда цариці Савської), котрий відомий як божество, пов'язане з місяцем та ім'я якого перекладається як “гірський козел”, “козеріг”. Кам'яні голови цієї тварини масово трапляються при розкопках у Махран-Мехіні й, імовірно, символізують єдність природи, силу (сила – синонім влади) й теологічне походження царів Сави.

Батько Білкіс на ім'я Хадхад (означає: птах одуд) переслідував антилопу газель та й заблукав. Він потрапив у казкове місто, населене духами. Газель перетворилася в доньку царя того міста, володарем котрого, як й інших тамтешніх міст, він був, і вийшла заміж за Хадхада.

Обидві легенди, хоча й нібито різні, але в дечому все ж таки перекликаються, і з них, особливо з другої, можна зробити висновок стосовно релігійних вірувань того часу: існує чітка картина доісламських звіриних культів у цілому на території Аравії і в самому Савському царстві.

В останні дні археологічних розкопок експедиції М. Філіпс Хадсон – У. Глазман бедуїнський робітник відкопав великий архітектурний бордюру із зображенням козерогів і напис з іменем правителя. Стало зрозумілим, що це чи то царський палац, чи то головний храм жителів Сави. До речі, до цього часу трапляються лише скульптурні зображення биків (ще одне

підтвердження існування в релігійних віруваннях того часу звіриних культів).

Археологи все-таки дійшли спільного висновку, що це головний храм, присвячений богу Місяця, головному богу савейців. Козеріг і є головним символом цього головного бога.

Для підвищення ефективності археологічних робіт археологи використовували сучасне обладнання, серед якого був радар. Саме з допомогою радара в мільйонах тонн піску вони відшукали декілька різних штучних споруд і дуже багато приміщень. Серед знахідок була овальна споруда у вигляді овальної площі з вигнутою подібній до дуги стороною довжиною в 914 м (датується 1500 р. до н.е.). Археологи передбачають, що це була сигмоподібної форми дамба, яка заповнювалася під час дощів та повеней водою. Дамба, на думку фахівців, – інженерне чудо того часу, від неї залежало все життя савейців: вона стримувала повені, стихію й давала життя всьому, що тут проживало й проростало. Води міфологічного Алмаку, головного божества, давали життя всьому. Тому арабський фольклор постійно пов'язує царицю Савську з родючістю, урожаєм.

Із соціально-політичного погляду країна Сава була однією з ранніх рабовласницьких держав у формі монархії. Це був час матріархату в стані переходу до патріархату або ж змішані перехідні форми.

Савські написи дають нам знання про савських правителів. Цариця Савська (Білкіс) – одна з правительниць цього регіону з назвою Маріб.

Зрозуміло, що Сава процвітала завдяки мудро облаштованій іригаційній системі, торгівлі ладаном, який того часу коштував значно вище ціни золота, торгівлі прянощами й різними іншими східними товарами.

Як свідчать археологічні знахідки, у місті були багатопверхові будинки висотою понад 25 м, своєрідні східні “хмарочоси”, з глини, дерева, з вузькими вікнами. Вони дуже схожі на ті традиційні будівлі, які й зараз стоять у столиці Йємену – Сані.

Таким чином, можна сказати, що Савське царство (в О. О. Опаріна – королівство [13]) було розвиненою рабовласницькою державою, стояло на перехресті торгових шляхів, розміщувалося в їхньому центрі, мало велику вигоду для своїх підданих і захищало свої політичні та економічні інтереси.

Спроба наукової реконструкції соціальної та світоглядної основи біблейського міфу про царицю Савську свідчить на користь того, що це не міф, а реальна історична постать. Міфологічного характеру їй надають віддаленість у часі та пригадування в Біблії і Корані, тваринна (козеріг, бики, різні птахи та інше) і космічна (Місяць) символіка, наділення якостями божества та небачена містичність навколо імені.

Релігія на той час була надзвичайно масштабним явищем у своєму впливі на людську особистість: в економіці – проведення будь-яких робіт розпочиналося із жертвоприношення, з дані богам; у політиці – цариця була

й богом (походження з роду козерогів), і жрицею, і формою ідеології. Світогляд був пронизаний політеїстичними віруваннями. Релігія “цементувала” соціально-політичну, релігійну та економічну ієрархії.

У результаті археологічних розкопок було встановлено, що архітектурний ансамбль столиці Сави Мехрем-Білкіст мав у своєму складі два головні центри: місто і храм, у який люди потрапляли єдиною прямою дорогою, огороженою з боків. Люди, паломники входили до свята святих, у неймовірної краси, суворості й святості споруду, де горіло багато смолоскипів, наповнених ладаном. Ладан огортав людей, переносив їх у таємничо-божественний світ Білкіс. Це й був головний храм – храм цариці Савської.

Головне божество Маріба (Сави) – скульптура Бика висотою в 9,5 м Бик символізував грім, силу неба, а його звуки означали, що він був уже зовсім близько, що буде дощ, вода і, звичайно, життя.

Такий має вигляд картина Марібу (Сави) на підставі біблейських легенд, арабських переказів, ісламських міфів, ранніх ефіопських книг та археологічних розкопок, організованих М. Філіпс Хадсон.

Археологи розкопали храм – царський палац, у якому містяться вигравійовані на камені надписи сабейською мовою, датовані тисячоліттям – п’ятсот років до нової ери, тобто тим історичним часом, коли пригадується цар Соломон.

В усіх джерелах: іудейських, християнських, ісламських і найбільш ранніх ефіопських, цариця Савська пригадується поруч саме з царем Соломоном. Соломон – третій цар Ізраїльсько-Іудейської держави (близько 965 – 929 рр. до н.е.). Цар Соломон увійшов в історію як мудрий і водночас пихатий, амбітний та велелюбний правитель. У цей час в Єрусалимі, який був столицею його держави, вже було сформовано єдинобожжя.

За одним з переказів, цар Соломон, який славився на весь схід близькістю до Бога, здатністю говорити з тваринами, птахами та духами, послав ворона, щоб той відшукав його улюбленого птаха ібіса, який десь заблукав. Саме від ворона Соломон дізнався, що далеко від нього є царство, яким править жінка: красива, розумна, смілива і в усьому незвичайна. Діставши таку звістку, Соломон посилав до цариці Савської птаха із своєрідним запрошенням відвідати Єрусалим, щоб жінка-правительниця дізналася, хто насправді і є справжнім Богом. Звичайно, це цар Соломон, а не якась там жінка.

Отримавши запрошення, цариця Савська зрозуміла, що це насправді не запрошення, а справжня вимога, своєрідний ультиматум. Щоб відкупитися від Соломона, цариця послала йому дари. На що Соломон відреагував негативно й навіть агресивно. Цариця Савська зрозуміла, що ситуація загрозлива для неї особисто й для її народу – все може закінчитися війною,

чого вона дуже не хотіла б. Залагодити конфлікт, що назривав, можна лише особисто.

Ніхто ніколи не дізнається про думки й сумніви цариці. Але те, що вона вагалася з поїздкою і направила дари Соломону, свідчить на користь того, що, ймовірно, вона провела не одну добу в храмі свого імені, головному храмі своєї країни, у роздумах, серед колон, козерогів, цілих багать з ладану з його ароматизованим впливом на свідомість. І все-таки рішення було прийнято: вона поїхала сама, говорячи сучасною мовою, з “дипломатичною місією”, з подарунками, товарами для обміну й продажу, практично з угодою “про ненапад” та надією на те, що, зустрівшись із Соломоном та поговоривши з ним, вона значно зменшить міру його вимог. Особливо багато везла цариця ладану, який на той час був головним товаром Марібу й мав на Сході особливу популярність.

Від Сави (Шиби) до Єрусалима 483 км. Шість місяців тривала експедиція Білкіс берегом Червоного моря.

Якщо порівняти царство Сави й царство Соломона, то, звичайно, перевага на боці Сави. У Саві на той час, за одними припущеннями, проживало близько 25 тис. населення, за іншими – 45 – 50 тис. Царство Соломона було значно меншим.

Після піврічної мандрівки цариця Савська Білкіс досягнула Єрусалима. Першу її зустріч із Соломоном різні джерела описують по-різному, але для них характерне спільне: по-перше – це те, що зустріч була, тому перебування цариці в Єрусалимі під сумнів ніким не ставиться; по-друге, вона була дуже вродлива; по-третє, цар Соломон влаштував їй при зустрічі випробування; по-четверте, присутні на зустрічі побачили її ноги, вкриті волоссям. Усе інше має різноманітні варіації.

Так, наприклад, ефіопська книга, описуючи цю зустріч, указує, що Соломон, який мав понад 800 дружин (інші джерела вказують цифру 700 – [11, с. 736]), знаний на жіночій красі, першої миті був вражений красою цариці. Аравійська ж легенда зовсім по-іншому говорить про це ж. Нібито цар Соломон, як й інші, думав, що цариця демон прибула з невідомої йому країни, а отже – вона нижча його за соціальним статусом, нижча єрусалимців, а якщо так, то вона дивна і, за чутками, у неї волосаті козлячі ноги.

За одними відомостями, Соломон запросив її пройти в палац, підлога якого була так відполірована й так блищала, що нагадувала воду. За іншими – на підлозі спеціально було насипане дрібно бите скло. Як би там не було насправді, але факт залишається фактом: Соломон улаштував цариці справжній екзамен. Він своєю хитрістю все ж таки примусив царицю Савську припідняти пелену сукні чи то, щоб її не замочити, чи то, щоб не порізати. Усі присутні побачили її волосаті, козлячі ноги.

До речі, ще із стародавніх часів волосатість уважається не лише ознакою дикості, а й велелюбності. А крім того, цей факт можна розцінювати як факт божественного походження з роду козерогів. Хоч, мабуть, усе було набагато простіше: можливо, цариця Савська просто хворіла якоюсь шкіряною хворобою. Факт залишається фактом: Соломон своєю хитрістю перевірів фізичний стан тіла цариці.

Пізніше цариця Савська також перевірила царя Соломона лише з тією різницею, що вона як справжній дипломат перевіряла різними загадками, питаннями його розум та його мудрість. До речі, спілкування загадками – це вавилонська традиція, прийшла до Сави (Саби), Єрусалима з Месопотамії. Не буде перебільшенням сказати, що Соломон і цариця Савська проводили багато часу в бесідах. Так розвивалися, говорячи сучасною мовою, їх ділові, партнерські стосунки. Фактично це й була ділова угода. Різні джерела називають принаймні два строки перебування цариці Саби в Єрусалимі: одні – шість місяців, як і строк її мандрівки із Саби до Єрусалима, а інші – три роки. За цей час Соломон і Білкіс досить добре познайомилися. Соломон постійно пропонував своє кохання, але цариця не відповідала йому взаємністю і за цей час досить сильно втомилася від його пропозицій. Джерела ніде не називають причин, чому цариця Савська відмовляла в коханні царю Соломону. Можливо, вона була заміжня, що досить сумнівно. Можливо, її бентежила її волосатість (деякі вважають, що це дійсно її своєрідна хвороба, якої вона позбавилась у Єрусалимі). Можливо, вона вважала, що вона насправді богиня. Ймовірніше, вона насправді була не лише царицею, а й жрицею, а жриці, як відомо з історії, були або цнотливими дівчатами або ж незаміжніми жінками.

Соломон як дорогій гості подарував цариці Савській незвичайної краси перстень зі своїм царським вензелем. Це свідчить як про його ставлення до Білкіс, так і про його таємні наміри щодо неї.

Соломон на те й Соломон і вчинив щодо цариці Савської мудро, по-своєму. Вислів “Соломонове рішення” існує й зараз й означає, як говорить українське прислів’я, ситуацію, коли “і вівці цілі, і вовки ситі”. У результаті його нездійснених пропозицій кохання до цариці, але вони все ж таки уклали своєрідну угоду й дали клятву один одному, що Соломон не буде пропонувати їй свого кохання, а вона, у свою чергу, нічого не візьме з його палацу. Але напередодні від’їзду цариці Савської Соломон влаштував пишні проводи й на банкеті з цієї нагоди подавали дуже гострі східні страви, які цілком природно викликають у людини спрагу. А біля голови цариці Соломон наказав поставити стакан з чистою, як сльоза водою. Сам же за нею підступно стежив. Пізньої ночі цариця Савська проснулася від спраги й узяла стакан, щоб випити води. Соломон тільки цього й чекав. Схопив її за руку й сказав їй такі слова, що, мовляв, ти порушила свою

клятву, взявши стакан з водою (на що цариця обурилася, мовляв, я – цариця, а не якась крадійка і на що цар Соломон не звернув ніякої уцваги), а я тепер порушу відповідно своє слово. Цариця була змушена прийняти пропозицію Соломона.

Повернувшись до Марібу, цариця Савська привезла гарантії миру своєму народові, мудре правління й досвід, якого вона набула в Соломона, та єдинобожжя, що, очевидно, найважливіше. Хоч іслам виникає значно пізніше, майже через п'ятсот років після виникнення християнства, але арабські джерела вважають, що саме цариця Савська привезла від Соломона єдинобожжя. У самому Єрусалимі єдинобожжя, монотеїзм, нове розуміння призначення релігії приходить лише за часів царя Єрусалима Іезикії.

Ще один подарунок, який привезла цариця з Єрусалима, був син Менелік, який коли підріс, відвідав Соломона, свого батька. Соломон цьому не повірив. Тоді Менелік показав перстень. Соломон подарував синові священний ковчег завіту, невеликого розміру скриню, у якій зберігаються священні реліквії: скрижалі, кам'яні плитки, з біблейськими моральними заповідями, які Господь Бог вручив Мойсею на горі Синай і за якими живуть сьогодні іудеї і весь християнський світ. Ця святиня ефіопів до цього часу зберігається в невеликому християнському храмі, вважається недоступною для чужого ока й охороняється вдень і вночі.

Це можна ставити під сумнів, але реальний факт сьогодення: до Ізраїлю з Ефіопії й надалі переселяється значна частина мігрантів, яка аргументовано доводить своє історичне походження.

Повернувшись з Єрусалима, Менелік заснував в Африці на території сучасної Ефіопії з центром у м. Аксум першу державу, яка пізніше стала першою не лише на африканському континенті, а й першою у світі християнською державою.

Джерел, котрі певним чином пояснили б, як удалося Менеліку на африканському континенті заснувати цю державу, поки ще немає. Але все ж таки можна передбачити три варіанти можливого розвитку подій тритисячолітньої давності: цариця Савська або ж Менелік завоювали ці території; на цих територіях ніхто не проживав; найбільш імовірно, що ці землі здавна належали сабеям і входили територіально до Марібу. Ці землі розміщені по обох сторонах Червоного моря, а в цьому місці найвужча смужка води, про що говорилось вище. На залишках стародавніх храмів в Ефіопії, зокрема в Аксумі та на святому пагорбі Ієха і відкопаних експедицією М. Філіпс Хадсон – У. Глазман біля м. Махрам-Мехін знайдені камені з вигравіюваними однією і тією ж мовою – савейською й одним і тим же шрифтом та з відомим уже символічно-стилізованим зображенням голів козерогів. Зрозуміло, що тут перебувала одна й та ж цивілізація, правителі однієї і тієї ж держави – Сави (Саби) (територія сучасної Ефіопії та сучасного Йємену).

В основі “Книги царів”, від якої ведеться хронологічний початок ефіопських царів – кохання царя Соломона та цариці Савської і життя їхнього сина Менеліка I, засновника династії.

Менелік заснував династію Менеліків в Ефіопії, з якої був і король Ефіопії Хайле Селасіє I, котрий неодноразово приїздив до Москви в 60–70-і роки минулого століття і який помер два десятиліття тому.

Після цих згадувань про сина цариці Савської Менеліка I всі відомості в історичних джерелах про царицю Савську зникають: ні про її життя, ні про правління державою, ні про смерть, поки що ніде й нічого немає. Поки що наука не знає, які правителі й хто безпосередньо правив Савою (Сабою) після цариці Савської. Але зрозуміло одне, що з часом ладан з товарообігу зникає, принаймні його стає значно менше; дамба – рятівниця всього живого в пустелі під тиском паводків та посух руйнується і значення столиці Сави (Саби) Мехрен-Білкіст зменшується й поступово зводиться нанівець.

А в останні дні археологічних розкопок робітники в глибокому піску наштовхуються на скульптурну голову жінки. Цю голову обережно своєю рукою звільняє керівник експедиції У. Глазман. Жіноча голова, звільнена від піску, з розмальованими очима та зіницями постає в усій своїй красі. Міф про царицю Савську набув конкретних контурів. Такими головами в ті стародавні часи жителі Сави (Саби) прикрашали могили багатих людей. Збіг обставин – чи незаперечний історичний факт?

Міфи надзвичайно довговічні й живуть та існують набагато довше, ніж будь-які наукові теорії.

Таким чином, з позицій соціального розвитку суспільства міф про царицю Савську відповідає періоду розвитку суспільства раннього рабовласницького ладу з елементами пізнього первісного ладу.

Це було суспільство з добре орагнізованою політичною владою у вигляді монархії з розгалуженими внутрішніми управлінськими функціями, зокрема керування сільським господарством, торгівлею, будівництвом та зовнішньополітичними функціями, про що власне свідчить і сама дипломатична місія цариці Савської до Єрусалима, до Соломона.

Це був той час, коли в багатьох народів існувала ідеологія у формі міфології, і міф про царицю Савську – один з них: віддалений, романтизований, таємничий. Релігійні вірування в Савській державі політеїстичні, з елементами зороастризму: боротьба добра і зла, добрих демонів із злими, перемога доброї дівчини над злим духом (легенди про початок царювання цариці Савської – Білкіс). Політеїстичність виражається і у вірі в сили природи: блискавку, грім, дощ, у сили неба: зірки, сонце, місяць, у тварин, які символізують царську владу: бики, козероги та інші різноманітні тварини й птахи. Загалом культура того часу розвивалась у релігійному полі, яке є складовою її генези, розвитку та різноманітності й

ускладнення форм. Культурно-релігійний лаг тієї епохи виступав і надалі буде виступати як об'єкт суто людського інтересу, так й об'єктом наукового вивчення. Пошуки наукового пояснення міфів мають пізнавально-евристичний і прагматичний зміст усе для нових і нових поколінь. Не менший інтерес і наукову перспективу являє собою й дослідження образу цариці Савської в релігійному й сучасному образотворчому мистецтві та живописі й скульптурі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Байер Р. Царица Савская. След в истории. – Ростов-на-Дону, 1998. – 441с.
2. Библиейская энциклопедия. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 768 с.
3. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового заветов. Канонические / В рус.переводe с парал.местами. – Chicago: SGP, 1989. – 1291 с.
4. Бретон Ж. Повседневная жизнь Счастливой Аравии во времена царицы Савской. – М.: Мол.гвардия, Полигнет, 2003. – 370 с.
5. Васильев Л.С. История религий Востока. – М., 1988. – 386 с.
6. Вебер М. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. О.Погорілого. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
7. Википедия //http://ru.wikipedia.org/wiki/ Царица Савская.
8. Грейвс Р., Патай Р. Иудейские мифы. Книга Бытия. Пер. с англ. Л.Володарской; послесл. Х. Бен-Иакова. – М.: Б.С.Г. – ПРЕСС, 2002 . – 463 с.
9. Дин Э. Знаменитые женщины Библии / Пер.с англ. А.И. Блейз. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1995. – 336 с.
10. Ерастов Б.С. Культура, религия и цивилизация на Востоке. – М., 1990. – 272 с.
11. Мифологический словарь / Гл.ред. Е.М.Мелетинский. – М.: Сов.энциклопедия, 1991. – 736 с.
12. Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2-х томах). Гл. ред. С.А.Токарев. – М.: Сов.энциклопедия, 1982. – Т.2. К – Я. – 720 с.
13. Опарин А.А. Затерянные королевства. Археологические исследования Третьей книги царств. – М., 1983. – 378 с.
14. Саба. Электронная Еврейская Энциклопедия <http://www.eleven.co.il>.
15. Токарев С.А. Ранние формы религии. – М.: 1990. – 622 с.
16. Фрэнгер Д.Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.
17. Церен Э.Библиейские холмы. – М.: Наука, 1966. – 498 с.
18. Черній А.М. Релігієзнавство: Навч.пос. – К.: Академвидав, 2005. – 352 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Перевозник Лариса Михайлівна – доцент кафедри філософії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: загальна соціологія, соціологія освіти й виховання, морально-етичні проблеми сучасного українського суспільства, релігійна та сучасна соціально-політична міфологія.